

УДК 94 (477.51)

о. Юрій Мицик

●

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА ТА ОБРАННЯ РЕКТОРА КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ КОЛЕГІЇ У 1693 Р.

DOI: 10.5281/zenodo.3732599

© Ю. Мицик, 2020. СС BY 4.0

Метою дослідження є введення до наукового обігу нових джерел особистого характеру, що стосуються гетьмана І. Мазепи. Першочергову роль відіграє лист до київського митрополита Варлаама Ясинського від 1693 р., у якому можна віднайти нові дані про перебіг подій під час обрання ректора Києво-Могилянської колегії. Опрацювання інформації з першоджерел базується на загальнонаукових методах аналізу та індукції. Наукова новизна роботи зумовлена підготовкою публікації та введенням до наукового обігу трьох раніше невідомих архівних джерел, автором яких є гетьман І. Мазепа.

Ключові слова: Іван Мазепа, Києво-Могилянська колегія, ректор, листування.

Гетьмана Івана Мазепу в царські й особливо в радянські часи історики замовчували або ж оббріхували чи згадували вороже. Лише в самостійній Україні про нього все більше пишуть, причому прагнуть очистити його від потоку наклепів та фальсифікацій, друкують величезну документальну спадщину гетьмана (все ж таки тримав булаву 22 роки – найдовше з усіх гетьманів, якщо не рахувати Орлика, який більшість свого життя провів на еміграції і фактично не мав влади в Україні). Так, Іван Бутич (на жаль, вже покійний) видав двотомник його універсалів, а В. Станіславський – двотомник його листів¹. Але науковці виявляють нові й нові універсали й листи гетьмана, які запроваджуються до наукового обігу переважно на сторінках «Сіверянського літопису».

Цього разу на початку 2020 р. в Інституті рукописів Національної бібліотеки імені В. Вернадського у Києві (далі – ІР НБУВ) нашу увагу привернув рукопис відомого дореволюційного дослідника життя й діяльності св. Петра Могили С. Голубева. Цей збірник складається з копій, знятих з оригіналів московських архівів, насамперед з фондів «Малороссийские дела» та «Малороссийский приказ», які нині зберігаються у складі РДАДА – Російського державного архіву давніх актів у Москві². Є тут документи, що стосувалися Києво-Могилянської академії, зокрема, лист 1693 р. І. Мазепи до київського митрополита Варлаама Ясинського. У ньому йшлося про обрання нового ректора «могилянки» та ігумена

¹ Універсали Івана Мазепи (1687–1709). Частина 1. Київ–Львів, 2002. 768 с.; Те саме. Частина 2. Київ–Львів, 2006. 800 с.; Листи Івана Мазепи 1687–1691 / Відп. ред. В. Смолій; Упорядн. та авт. передм. В. Станіславський. Т. 1. Київ, 2002. 480 с.; Листи Івана Мазепи 1691–1700 / Відп. ред. В. Смолій; Упорядн. та авт. вступ. дослідж. В. Станіславський. Т. 2. Київ, 2010. 751 с.

² Інститут рукописів Національної бібліотеки імені В. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. 194. № 136.

Богоявленського Братського монастиря. На цю посаду кандидувався ігумен Київського Свято-Микільського Пустинного монастиря, майбутній київський митрополит Йоасаф Кроковський. Гетьман високо оцінював останнього, котрого, напевно, знав особисто, дав йому стислу, але красномовну характеристику. Поза сумнівом, це остаточно переконало митрополита у правильності вибору, і він затвердив Кроковського як ігумена Братського монастиря і ректора колегії 30 (20) січня 1693 р. У своєму листі, датованого тією ж датою, Ясинський високо оцінив заслуги Кроковського³, відзначивши зокрема: «по нашому же пастырскому благословению, а по соизволению, данному на письме ясневельможного... Ивана Мазепы, гетмана..., особенного тому монастырю Братскому обновителя, промысленика и благодителя, и по совету ... отцев соборных митрополии Киевской», Кроковський, який «четырелетним учением философии и единоплечным учением богословии, кроме низжайших с початку несколькихлечных учений в школах явно во славу Божию потрудившемуся..., сохраняя давния строительныя грамоты и права от святой памяти ... Петра Могилы... Братскому монастырю наданныя..., дабы могли расширятся науки свободныя, дабы помножались люди учения к защищению церкви православной...». У першому ж листі Кроковського після обрання він, зокрема, відзначав роль монастирів у Новгороді-Сіверському і Чернігові (Іллінський), київських митрополитів, починаючи від Петра Могилы, деяких ігуменів та єпископів, в т. ч. чернігівського архієпископа Лазаря Барановича⁴.

Таким чином, маємо ще один факт, який засвідчує важливу роль гетьмана Мазепи як покровителя української православної церкви і культури. Варто навести і вищезгаданий лист Мазепи.

1693, січня 23(13). Батурина. Лист гетьмана Івана Мазепи до київського митрополита Варлаама Ясинського.

«В листу гетманском к митрополиту киевскому написано:

Как всегда я вседушно желаю того, дабы школ братских киевских совершенно было чиновное правление, чтоб к пожитку всей малороссийской Украини от них добрые происходили плоды, так и нынешнему совершенно отцев братских избранию и соборному постановлению, такожде и вашей святыни пастырскому благословению, дабы же честный отец Иоасаф Кроковский, игумен монастыря Никольского, при своем игуменском началі был и ректором братским, совершенно не спорю, понеже знаю, что он, прчестны отец Кроковский, игумен никольский, человек совершенно научен, богобоязлив, зіло разумен и статечной, паче иных з тім обоим началом удовольствовать и чином при их належании правити возможет. Так и я даю мое соизволение к тому, дабы он принял тот ректорской начал без всякого препятія. Изволь честность твоя пастырское ему свое подать благословение, дабы то избрание діло не медлясь взяло свое совершенство. То я предложив, вручаю себе вашей пастырской милости, благостыни и святым молитвам.

Из Батурина генваря в 13 день 1693 году.

Вашей святыни желателной в Дусі Святом сын и слуга повольной Иван Мазепа, гетман Войска их царского пресвітлого величества Запорожского»
(ІР НБУВ. Ф. 194. № 136. Арк. 51–51 зв. Копія кінця ХІХ ст.)

³ Голубев С. Киевская Академия в конце XVII – начале XVIII столетий. Киев, 1901. С. 54 (прим. 19). Тут лист Ясинського був повністю надрукований.

⁴ ІР НБУВ. Ф. 194. № 136.

Додаток

Коли вже публікація готувалася до друку, автором було виявлено два невідомі раніше універсали І. Мазепи, котрі, враховуючи наукову значимість документів гетьмана, запроваджуються до наукового обігу в рамках цієї археографічної студії.

№ 1

1693, червня 21 (11). – Батурич. – Універсал гетьмана Івана Мазепи.

«Их царского пресвітлого величества Войска Запорозкого гетман Иван Мазепа.

Ознаймуем сим нашим писанем пну Ивану Мировичу, полковникові переяславскому, старшині полковой, сотником, атаманом и всему старшому и меншому того полку товариству и посполству. Поневаж прошлых ст Воскресения Гспдня яко занятого гетмана з старшиною войсковою енеральною и самих в. мстей панов полковников обраного, так и всего знатнійшого товариства и посполства ухвалою, зостала скасована и отставлена, якої термін, в интересах наших выраженный, в сем року скончится, а на том такое зезволенем обцим учинилося постановлене, жебы з шинков горілчаных на заплачу полкам охотницким комонным и піхотным и на иные розные росходы войсковие збырана была сумма так грошовая, якая з прибылей арендовых до скарбу войскового доходила. Теды з умислу засилаючи вас сим листом нашим, пилно міти хочем и приказуем, абысте зо всіх полку воего городов старалися без жадное мешкоты оную сумму, которыї горілчаным промыслом бавятся и шинки горілчаный держатимут, подлуг учиненного постановления збирати и присилати к нам в Батурич. Тое однак докладаем и пилно варуем, абы люде тий посполитиї, которыї своїх вынниц не мают, а горілчаным помислом не хотят бавитися и оною шинковати, не были до складки тоей раты грошовой насилием примушаны и притяганы, але хто тими горілчаными промыслами и шинковим орудоватимет, шукаючи себї з них прибелы, тот мает кождый належитую вложенню от себе повинность складати и отдати. Якую волю нашу рейментарскую виразивши и повторе о тое приказавши, Гсду Бгу вас всіх поручаем.

Дан в Батуричї юня 11 1693 року.

Звыш менованный гетман Иван Мазепа рукою власною».

(Національний музей історії України. Відділ рукописів. № РД-3096. Оригінал)

№ 2

1697, травня 27 (16). – Батурич. – Універсал гетьмана Іван Мазепа.

«Его царского пресвітлого величества Войска Запорожского гетман Иоан Мазепа.

Его ж царского пресвітлого величества Войска Запорожского всей старшині и черні, а особливе сотникові глуховскому и кождому, кому о том відати належит, ознаймуем, иж подавал нам, гетману, свою челобитную сівской розрядной изби подячей Авксентий Азаров, просячи нас, абисьмо позволили ему на реці Клевень в урочищах повышей рылских поміщиковых земель, а ниже річки Сухой Клевені будучих межи одним великороссийским, комарицких салдат, села Клевені, а другим нашим войсковим уезду Глуховского села Сопича берегами, новозаняти греблю и на ней построити млин по силі воды. А так мы, гетман, принявши у себе в той міре его, Авксентиеву, к нам занесеную прозьбу, сым нашим універсалом позволяем ему на том місцу новозаняти греблю и на ней строїти млын ку вспартю гспдрства своего. В чом абы ему нихто з старшины и черні не важился чинити перешкоды міти хочем и приказуем. Варуем однак пылно, абы он, Авксентий, тым своей греблі занятъем людских сіножатей и лісовых кгрунтов не подтопил.

Дан в Батурині мая 16 року 1697.

В подлинном тако:

Звыш именованный гетман рукою власною».

(ЦДІАК Ф. 1633. Оп. 1. № 51. Арк. 27. Внизу документа намальоване коло, всередині якого написано: «місто печати». Інший список цього універсалу міститься в цій же справі на с. 2. Відмінностей між списками майже немає, хіба що написано не «місто печати», а «місто печати войсковою»).

о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Троїхсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна).

pr. Mytsyk Yurii A. – Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Scientist at the M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytska Street, Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: mytsyk2002@ukr.net

HETMAN IVAN MAZEPA AND THE ELECTION OF RECTOR OF THE KYIV MOHYLA COLLEGIUM IN 1693

The purpose of the study is to introduce into the circulation of personal origin new sources relating to Hetman I. Mazepa. The letter to the Kyiv Metropolitan Varlaam Yasynsky from 1693 plays a primary role, in which it is possible to find new data on the peculiarities of the election of the new Rector of the Kyiv-Mohyla Collegium. The processing of information from primary sources was based on common scientific methods of analysis and induction. The scientific novelty of this work is the publication and introduction into the scientific circulation of three previously unknown archival sources authored by Hetman I. Mazepa.

Keywords: Ivan Mazepa, Kyiv-Mohyla Collegium, Rector, correspondence.

Дата подання: 20 січня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 5 березня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мицик Ю. Гетьман Іван Мазепа та обрання ректора Києво-Могилянської колегії у 1693 р. *Сіверянський літопис*. 2020. №1. С. 164–167. DOI: 10.5281/zenodo.3732599.

Цитування за стандартом APA

Mytsyk, Yu. (2020). Hetman Ivan Mazepa ta obrannia rektora Kyievo-Mohylianskoï kolehii u 1693 r. [Hetman Ivan Mazepa and the election of rector of the Kyiv Mohyla Collegium in 1693]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 164–167. DOI: 10.5281/zenodo.3732599.